

בעניני התענית - שיעור 741

I. פסקי רב שלמה זלמן אויערבאך מספר הליכות שלמה

- (א) אינו ראוי לעשות נישואין אור ליום התענית מלבד בתענית אסתר וכמו כן אינו נכון לעשות סעודת שבע ברכות בלילה זה (הליכות שלמה פרק י"ג - ה)
- (ב) בריא הזקוק לאכול דהיינו הסובל ממיחושי ראש אם מצטער ביותר נכון שיאכל פחות פחות מכשיעור ודלא כהערוך השלחן ואבאר
- (ג) יחיד שחתם בתענית בכרכת שמע קולנו העונה בעת צרה חוזר מפני ששינה מטבע הכרכה ודינו כמי שדילג והפסיד לגמרי את הכרכה (הליכות שלמה פרק י"ג - הערה י"ג)
- (ד) חתן וכלה שהם קצת חלושים יקדימו התענית כמה ימים לפני הנישואין כדברי השדי חמד ודלא כהאג"מ (ה - קס"ז) דהוי דוקא ביום החופה
- (ה) ספר תורה שנפל מתוך ארון הקודש רח"ל אין הציבור מתענים כיון שלא נפל הספר מידי אדם ואם נפל רק מצד אחד וצדו השני נשאר ביד המחזיק אין מתענים וע"ע באג"מ (ג - סוף ג) דראוי להתענות ואם יכולין הציבור לפדות תעניתם לא רצא הגרשז"א להזדקק לדבר והוא הדין לענין נפלו תפילין מידו על הארץ כתב דגם הרואין מתענין ותפילין דוקא בלא נרתיקן וספר תורה אף בנרתיקה

II. בענין בעל נפש צריך להחמיר בליל התענית

- (א) עיין במג"א (תק"י - ג) דבעל נפש צריך להחמיר בליל התענית כליל תשעה באב חוץ מנעילת המנעול ותשמיש המיטה בליל טבילתה (בשם השל"ה) והביאו במ"ב (ו) וע"ע בשו"ת המהרש"ג (ז - ל"ד) דלא ראיתי שיחמיר בזה אף בעל נפש דכיון דלא גזרו שוב אף בעל נפש אין צריך להיזהר וראיה דרצו לגזור שלא לאכול בשר ושלא לשנות יין בשביל החורבן ולא גזרו שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בו ולכאורה אין שום בעל נפש ניזהר בזה כיון דלא גזרו והביא ראיה ג"כ משמן של עכו"ם (פרק ז דע"ז) דלא גזרו ועוד יש חומרות כאלו אף חשש איסור של צער גופו (שו"ע הרב נזקי הגוף הלכה ז) ועיין בתשובות והנהגות (ד - קכ"ה) לדעת הרמב"ם דג' תעניתים לא גזרו כלל והם רק מנהג ודלא כהרמב"ן במועדים וזמנים (ה - ע"ז)
- (ב) אמירת עננו בליל התענית יש מחלוקת בדבר (תקס"ה - ג) והרוצה לצאת גם שיטות המחמירים יכוין כבר בתפילת ערבית באמירת שומע תפלה ובלבו יהרהר הנוסח וכן שמענו דהחזו"א כשלא היו עשרה מתפללין עמו ביקש עכ"פ מהם להצטרף בהרהור לתפלתו (תשובות והנהגות ג - קנ"ה)

III. אכילת בשר בליל התענית - עיין בכאר היטב (תק"פ - י) תעניתים יחידים אלו הראוים להתענות אין אוכלים מבשר ויין בלילה שלפניהם אמנם בקיץ שאוכלים קודם הלילה אין צריך להחמיר ועיין באג"מ (ה - קס"ח) שהתיר במקום צורך לעשות חתונה בליל התענית כשיטת הבעל המאור (תענית י"ב) שאין אומרים ענוו בלילה משום שהתענית מתחיל מבוקר ודלא כהרי"ף ורש"י והרמב"ן הסוברים דהתענית מתחיל מבערב מ"מ אולי למי שאינו צריך לאכול בשר אין להתיר וכן לכאורה לשאר דברים כגון בר מצוה סעודה שלא בזמנו וכן סעודה במסעדה לתענוג בעלמא וכן ריקודין ומוזיג ושאר דברים של תענוג אין נכון לעשותן בליל התענית כל שכן ביום וכ"כ השו"ת אבן ישראל (ז - כ"ח) דאף דאין כמה דברים מבוארים בפוסקים מ"מ מסתברא לאסור וכ"כ הפסקי תשובות (תק"י - ח) דלא לאכול בשר בליל התענית וגם חולה שהותרה אכילתו אין לאכול בשר ויין בתענית ועיין בפסקי תשובות (תקנ"ח - אות 5) דבתענית יחיד כמו בה"ב אין לאכול בשר במוצאי התענית אבל לא בתענית המפורש בקבלה חוץ מתשעה באב שיש מנהג טוב שלא לאכול בשר ויין ועיין באג"מ (ג - פ"ח) שהתיר לאכול בשר בליל התענית ציבור וגם במוצאי התענית חוץ מת"ב ואבאר

IV. המתענה בתענית יחיד כמו בח' בטבת שנכתבה התורה יונית בט' בו ולא נודע איזו היא

הצרה שאירע בו (תק"פ - ה) וכדומה והמפרסם עצמו לאחרים שהוא מתענה הוא נענש על כך (תקס"ה - ו) שעושה רק להשתבח ולהתפאר את עצמו ועיין בקובץ מבקשי תורה (דף ת"ר) במעשה ברב אליהו לאפיאן באחד הימים שבהם היה מתענה ונתכבד בכוס לחיים ואבאר (תקנ"ח - ה)

V. חתונה שבלי ל"ב טבת אם צריכין החתן וכלה להתענות בי"א אף שהתענו בי' בטבת - עיין באג"מ (ה - קס"ז) שכתב שצריכים להתענות בי"א גם כן וראיה מהמג"א (תקע"ג - ה) שכתב דכימים שבין יו"כ לסוכות אף שהם מהימים שאין מתענין מ"מ מתענה חתן כיון שאינו מהגמרא ומשמע שאף למחרת יו"כ אף שהתענה אתמול ביו"כ וצריך לומר דבחתן חוששין אולי עבר במזיד איזה חטא בי"א בטבת שלא נתכפר בו וצריך להתענות בי"א

VI. לבלוע כדורים בערב התענית כדי שישקיט הרעב בהתענית עיין בשו"ת חלקת יעקב (כ - נ"ח) דמעיקר הדין אין איסור בדבר מ"מ צריך להיזהר שנעשה הדבר בתכלית הכשרות בלי איזה חשש תערוכת איסור דלחולה יש להתיר אבל לא לאדם ברי ודלא כהאג"מ (ד - קכ"ה)

VII. אם מותר ליגע במאכלים בתענית ציבור - עיין בתה"ד (קמ"ז) בשם גאון אחד דטוב ליזהר דאיכא למיגזר כמו חמץ דילמא אתי למיכל מ"מ יש לחלק דתענית אסור בכל מיני מאכל ומשתה משא"כ חמץ לכן החמיר יותר וכ"כ המג"א (תרי"ג - ה) חילוק זה ופסק הרמ"א דמותר ביוה"כ ליגע באוכלים ומשקים ליתן לקטנים והט"ז (סק"ח) כתב דשאני יוה"כ דאימת הדין עליו משא"כ חמץ בפסח וע"ז כתב הפמ"ג (מ"ז - ה) דבשאר תעניות אסור ליגע במאכלים שלא לצורך כחמץ בפסח דאסור אף בשל עכו"ם דאין כאן ההיתר של אימת הדין וכן משמע מהמרש"ם (דעת תורה תקמ"ט - ה) וע"ש (תרי"ג - י) וכ"כ הכף החיים (תרי"ג - נ"ו) ולכן ה"ה ליגע במאכלים בתענית הוא דרך חשש ולא דרך גזירה וכ"כ המהרי"ל לאיסור ועיין במ"ב (סקל"ג) וכן בשו"ע הרב (תרי"א - ט) להיתר

VIII. ג' התעניות חוץ מט' באב מותרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה וא"צ להפסיק בהם מבעוד יום (תק"י - ג) ובעל נפש יחמיר בכולן כמו בט"ב חוץ מנעילת הסנדל ותשה"מ אם ליל טבילתה (מ"ב ו) ודעת השל"ה דבעל נפש צריך להפסיק מבעוד יום ואפשר דיש להחמיר בי"ז בתמוז ובעשרה בטבת כמו מר"ח עד התענית (א"ר ופמ"ג שהובא בבה"ל תקנ"א - ד"ה מר"ח) ועיין בדעת תורה (תקנ"א - ג ד"ה וע"ע) דאין לנהוג בימי התענית האיסורים של מר"ח עד התענית כמו כיבוס ותספורת וכשר ויין בליל התענית וטעות דפוס בא"ר ע"ש

IX. רחיצה בחמין ביום התענית - עיין בשער הציון (תק"י - ה) דהביא הפמ"ג דאסור בחמין אבל מותר בצונן וקשה לדבריו דצריך להיות אסור אפילו בצונן מדין מר"ח עד התענית ולכן יותר טוב לרחוץ בחמין בלילה או בפושרין ביום (ד"ע) ואפשר דשאני מקוה דאין נוהגין איסור כנגדו אפילו ביום בחמין

X. רחיצת הפה במים יש להתיר במקום צער רק שיזהר ביותר לכפוף ראשו ופיו למטה ובמקום צער גדול מותר אפילו בט' באב (מ"ב תקס"ז - י"א) וכן מותר לצחצח השיניים במברשת במקום צער (שו"ת מנחת יצחק ד - ק"ט)

XI. יש מחמירים שלא לשמוע כלי זמר ונגינה אפילו בטייפ (פסקי תשובות תק"י - ו בשם הקיצור שו"ע) וה"ה ריקודין כמו מר"ח עד התענית

XII. בתספורת וכיבוס בגדים יש להחמיר אם יש דין מר"ח עד התענית מ"מ צ"ע בזה

XIII. תרופות מותר לחולה ואם צריך לבלוע במים צריך לעשותו מר (אג"מ ג - ה"א) ואין להתיר במים אלא באופן שאם לא לקחתה יגיע למי שפטור מהצום

XIV. חולה וכל מי שפטור מן התענית הותרה לגמרי ואין צריך לצום תענית שעות אף אם יש ביכולת לצום שעות (תקנ"ד - ו) ומיהו נוהגין להתענות והמקיל לא הפסיד

וכ"כ הערוך השלחן וע"ע במ"ב (י"ד) שצריך לצום תענית שעות

XV. קטנים אפילו בן י"ב שנה אינו מחויב לצום תענית שעות מ"מ ראוי לחנכם שלא יאכלו רק כדי קיום הגוף ולא ממתקים ושאר מיני עינוגים ואם לקחם מעצמם אין צריך למחות (מ"ב תק"ג - ה)

XVI. עוברות ומיניקות שמצטערות הרבה אין להתענות בג' התעניות אלא שנהגו להחמיר (רמ"א תק"ג - ה) ואם מרגשת חולשה אין להחמיר (מ"ב ג) ויש מקילים אפילו אינן מצטערות ויש מקילים בכל הנשים שיכולין ללדת עוד וצ"ע בקולות אלו

XVII. תפלת עננו לחולה או קטן - עיין בבה"ל (תקס"ה - ד"ה צין) דיחיד שאינו מתענה אין לומר עננו בשום פנים כהמאמר מרדכי ודלא כהב"ח אמנם המ"ב (תקס"ח - ג) כתב שמי שאכל יכול לומר עננו ביום "התענית הזה" ועיין בשו"ת שבט הלוי (ה - ס - ז) שמתרץ דבסימן תקס"ח מיירי ששכח ואכל ועיקר התענית עוד עליו ובסימן תקס"ה מיירי שאינו מחויב בהתענית ולכן כן העיקר לקטן ולחולה דאינם אומרים עננו

XVIII. לעולה לתורה אין לקרות למי שאין בדעתו להשלים התענית (מ"ב תקס"ו - כ) אבל לשחרית מותר אם היום בלאו הכי צריך לקרות בתורה ויש מחמירין דיש חשש ברכה לבטלה ויש מקילין דהברכה מפני כבוד הציבור (מ"ב כ"ה) אמנם דעת החת"ס (קל"ז) דתענית ציבור הרי הוא יום שחייב בקריאת התורה ואפילו אין כלל מתענים חייבים לקרות בתורה ומ"מ ספק ברכות להקל ולכן צריך לקרות דוקא המתענים וה"ה להבעל קורא לקרות ויחל אמנם להוצאה והכנסה ולהגבהה ולגלילה מותר לתת למי שאינו מתענה (פסקי תשובות תקס"ו - ז)

XIX. אכילה קודם עלות השחר ולא דוקא אלא חצי שעה קודם אם ישן שינת קבע אינו אוכל אא"כ התנה לאכול ולשתות מקודם וא"צ תנאי אם רגיל לשתות אחר השינה (מ"ב פ"ט - כ"ז)

XX. התשובה היא העיקר ולא התענית - עיין ברמב"ם (תענית ה) דעיקר מטרת הצום כדי לפתוח דרכי התשובה ועיין במ"ב (תקמ"ט - ה) דאין התענית אלא הכנה לתשובה ואותם האנשים שכשהם מתענים עוסקים בדברים בטלים תפשו הטפל והניחו העיקר וכ"כ הגר"ח מבריסק אם אין תשובה חסר בקיום עיקר חפצא דצום ולכן לא רצה לגזור צום עבור אחינו בני רוסיא ולא להקל באנו על כח התענית אלא להחמיר בחיוב תשובה ולפי"ז אף האנשים הפטורים מלהתענות אינם פטורים מחיוב התשובה שיש על כל הציבור ועוד הג' תעניות בזמנים אלו הם מנהג (רמז"ס ה - ה) אמנם התשובה היא מצות עשה בכל עת (תשובות והנהגות ג - קל"ד)

XXI. בענין תשובה - עיין באג"מ (ה - קט"ה) בענין תענית יחיד דעיקר דיני התשובה שהוא להצטער על זה שאירע להם חטא ולהתוודות בפה בצנעא ולקבל להיזהר ביותר שלא יארע עוד זה החטא אבל להתענות אינו חיוב גמור ואין ראוי להחמיר בדורינו שהם תשושי כח אבל ודאי טוב להרבות בצדקה כי צדקה ודאי הוא כפרה וצדקה זו לא יהיה מדמי מעשר ואם אינו עשיר לא יפחות משני סעודות שמשלמין ברעסטאראן כמה שרגיל לאכול ולעשיר חצי מקחו של כבשה שמינה וזה על דרבנן שיכול לבוא לידי חיוב חטאת ועל חיוב חטאת כפי מה שקונים הפחות שבכבשים באותו זמן לעני דלעשיר יש ליתן כפי כבשה שמינה כרבי ישמעאל בן אלישע על פנקסו (שנת י"ג):

XXII. לכן יש חיוב על כל אחד ואחד לקבל עליו לתקן רק דבר אחד כמו בלימוד התורה או בתפלה או בגמילת חסדים וכדומה ורק דבר קטן שהוא בטוח שיכול לקיים ויהיה לו ולכל משפחתו ולכל קהל ישראל לזכות גדול להביא הגואל צדק במהרה בימנו

XXIII. מי ששכח ובירך על המאכל או משקה בתענית ונזכר מהתענית עיין בשיעור 410 (XV)

נפס' אלוני נשמות אבי אורי ר' אליעזר ליפא ב"ר יעקב ארזב"ט"ה ודאי אורתי פאשה רחל ב"ר גרשון מנלך הס"ק הכהן ע"ה
אלוני נשמת אבי היקר ר' איסר זאב ב"ר אליעזר ליפא ע"ה